

Did the Yishuv's Struggle Influence Britain to Evacuate Palestine? /

הנצרות והשגות: האם השפיע מאבקו של היישוב על בריטניה לצאת את הארץ?

Author(s): יוסף הלר and J. Heller

Source: *Cathedra: For the History of Eretz Israel and Its Yishuv* / קתדרה: לתולדות ארץ

ישראל ויישובה, חוברת 15

1980 ניסן תש"ם / אפריל pp. 185-189

Published by: [יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23397394>

Accessed: 23/11/2014 16:09

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

יד יצחק בן-צבי / Yad Izhak Ben Zvi is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Cathedra: For the History of Eretz Israel and Its Yishuv* / קתדרה: לתולדות ארץ ישראל ויישובה

<http://www.jstor.org>

מתוך קריאת המקורות הבריטיים משנת 1947 מתעורר הרושם שהבריטים יצאו את ארץ-ישראל מפני שהקאבינט החליט כך ולא משום שהיהודים השפיעו עליהם. נשאלת אפוא השאלה באיזו מידה היתה בכך גם ידם של היהודים. בשל סיבות מובנות, רצו הבריטים שהיהודים המתונים ישפיעו יותר, כגון 'עלייה חדשה' של פ' רוזנבליט, 'איחוד' של י"ל מאגנס, מ' בנטוב מן 'השומר הצעיר' ו'אגודת ישראל'. הם ניסו לתמרן בעזרת המתונים בוועידת לונדון ולא הצליחו, כשם שלא הצליחו להשפיע על הערכים הפלשתינאים באמצעות מדינות ערב. אולם, אם היתה השפעה יהודית כלשהי, הרי הגורם העיקרי היה הנהלת הסוכנות. הבריטים לא ניהלו משא-ומתן עם האצ"ל או עם לח"י, והושפעו מפעולותיהם רק בעקיפין.

עולה בכירור מן התעודות החדשות שדווקא הפעולה הפוליטית והדיפלומטית של היהודים היתה מרכזית, אף-על-פי שמלאכתם של הציונים נעשתה בידי אחרים. הדוגמה הטובה ביותר היא ועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית. התנגדותם של כמה אישים מרכזיים, ובראשם דוד בן-גוריון ומשה סנה, להופעת הסוכנות לפני הוועדה, מתוך הערכה שהיתה זו תחבולה שנועדה לדחות את הפתרון, היתה מוטעית מעיקרה. מנהיגים ציונים לא מעטים לא הכינו את משמעות ההצהרה הפרו-ציונית של טרומן בקיץ 1945 בזכות העלאת מאה-אלף יהודים, משום שלא תרגמו זאת לשפה הפוליטית-הדיפלומטית. כאשר קמה הוועדה הם היו בטוחים שבווין טומן פת וטרומן עתיד ליפול בו. הציונים האמריקנים, שלא היו מפולגים לאגפים מתונים וקיצונים, היו הראשונים שגילו מיד חריצות גדולה בשכנוע עצמי מוטעה לחלוטין של הפוליטיקה האמריקנית, אף כי יש להודות בכך שכגורם אלקטוראלי חשיבותם היתה גדולה.

הקמתה של הוועדה האנגלית-האמריקנית לא נועדה לעמוד לשטן לציונים, אלא להציל את הציונות. שהרי באותם ימים קמה תנועת המרי המאוחדת של האצ"ל, הלח"י וה'הגנה' והתבצעו פעולות טירור שעלולות היו להביא עימות כולל בין בריטניה לבין היישוב. בצמרת הבריטית, ובעיקר בין אנשי-הצבא בארץ ובלונדון, היו שביקשו להשיב ליהודים מנה אחת אפיים, והקאבינט מנע עימות כזה עם היישוב. כך קרה בעת הפעולה הראשונה של אצ"ל ולח"י בירושלים ב-27 בדצמבר 1945, שלאחריה התקיימה ישיבת קאבינט ובה נאמרו דברים תקיפים ביותר נגד פעולה צבאית. כבר אז היתה תכנית מקיפה להכות ביישוב, והוציאוה לפועל רק בחלקה המתון ב'שבת השחורה'. ההחלטה היתה במפורש נגד הפעלת תכנית 'ברודסייד' במלואה. בהזדמנויות אחרות שוב נדחתה כל פעולה תקיפה. כך אירע עם רציחתם של שבעה חיילים בריטים בתל-אביב על-ידי אנשי לח"י ב-25 באפריל 1946. הזעם הבריטי היה חסרת-תקדים, לפי שראו במעשה רצח מתועב; אך

פינוי ההריסות לאחר הפיצוץ במלון 'המלך דוד', 22 ביולי 1946

הקאבינט החליט שלא להגיב. כיוון שהשלו עצמם שהנה בריטניה עומדת סוף-סוף לפני פתרון פוליטי פרו-בריטי (וממילא אנטי-ציוני), ראו מיותר ומזיק לצאת להתמודדות צבאית עם היהודים. הפתרון הפוליטי הקרוב, כך סברו, ממילא יחסל את הטירור. השיא היה בפרשת מלון 'המלך דוד', אָטְלִי הוא שנטל לידי את ההכרעה לאחר הפיצוץ, וקבע ש'ההגנה' לא השתתפה בכך כלל. לאחר שנה החל ויכוח פומבי בין האצ"ל ו'ההגנה' מי היה אחראי לפעולה זו; אז העבירו ללונדון דינים-וחשבונות של הכולשת, והתברר לבריטים שגם ל'הגנה' היתה יד במעשה, שהרי משה סנה נתן את ההוראה; אולם לא הוא ולא מנחם בגין התכוונו לקטל כזה. אבל הדבר נעשה, והתוצאה היתה קטלנית. והנה צאו וראו: התגובה הבריטית לא היתה חריפה כלל. המדיניות נקבעה במשותף בין לונדון וירושלים וחילופי המברקים הרבים מצביעים על כך בכירור. אין ספק שהנציב העליון בארץ, שהיה בדרך-כלל מתון, לא היה בעל השפעה מועטת, כפי שמקובל לחשוב. אולם, בעניין מלון 'המלך דוד' לא התקבלה דעתו בדבר הצורך להעניש את היישוב.

אפשר לטעון שבוועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית היו הבריטים מעוניינים בפתרון מדיני; ואולם אחרי שזו אכזבה אותם, נדמה היה להם שטרם הפסידו את ההזדמנות הזו, משום שקמה להם מיד אחרת: ועדת-המומחים של כְרוֹק־גְרִיִּיִּי. עתה סברו כי אין לאַבד את ההזדמנות הזו. מוֹרִיסוֹן נשא את נאומו בפארלאמנט ב-31 ביולי 1946 והציג פתרון מדיני (קאנטוניזציה) — תשעה ימים בלבד לאחר האירוע במלון 'המלך דוד'. אך יש לשים לב כי הבריטים לא הגיבו, אלא תגובה צבאית מוגבלת.

הובלת גופתו של אחד הסארגנטים שניתלו, קיץ 1947

מן הראוי להתייחס בסלחנות לסמאות שנופפו בהן תנועות-המחותרת באותו זמן. לפי עניות דעתי, לא היה הבדל כה גדול בין 'ההגנה' לבין האצ"ל והלח"י — ולא רק מנקודת-מבט בריטית. היה אגף אקטיביסטי גם ב'הגנה', ועובדה זו אינה עולה מתוך תעודות סודיות אלא מתוך כרוזים בני-הזמן, שחלקם התפרסם ב'ספר הפלמ"ח'. גדולה ומרירה היתה אכזבתם של ישראל גלילי ויגאל אלון עם פירוק תנועת המרי: לפי שהיו משוכנעים, בדיוק כמו בלח"י ובאצ"ל, שהיה צריך להמשיך ולהכות בכריטים. יתר על כן: גם לאחר פרשת מוריסון-גריידי, כשתנועת המרי התמוטטה והיה כביכול סיכוי חדש לפתרון פוליטי בדמות ועידת לונדון, גם אז לא נטו הכריטים להכות ביישוב בחוזקה. זאת ועוד: כשעולה גל טירור חדש, בספטמבר 1946, התכנסה ועדת הקאבינט לענייני הגנה לישיבה. הרמטכ"ל מונטגומרי התפרץ, פשוטו כמשמעו, מתוך תסכול על שידיו היו כבולות, והודיע שהוא מוכן להפעיל כוחות-צבא ממצרים, ואפילו מגרמניה, ולהילחם בטירוריסטים עד חורמה. ההיסטוריוגרפיה הישראלית הרשמית לא דייקה בטענה שהשלטון עבר כבר אז — ב-1946 — לידי הצבא. היתה התנגדות חזקה בקאבינט שהשלטון יעבור לידי הצבא. יתר על כן: על אף איומי מונטגומרי, התנגדו אנשי-הצבא עצמם ולא תמכו תמיד באמצעים קיצוניים. גנרל בֶּרְקֶר אמר לפני 'השבת השחורה' שהיהודים הם יותר מדי אינטליגנטים ואי-אפשר להתגבר עליהם באמצעים צבאיים. כך סבר גם יורשו, הגנרל מְקְמִילָן. אף-על-פי-כן במשך כל התקופה לא הטירוור הכתיב במישרין את המהלכים הפוליטיים של בריטניה — לא בעקבות רצח מוין בנובמבר 1944, לא לאחר פיצוץ מלון 'המלך דוד' ב-1946 ולא בעקבות הפיצוץ בבית גולדשמיט במאוס 1947 כדעת מנחם

בגין, ואף לא עם תליית הסארג'נטים בקיץ אותה שנה. מנוי וגמור היה עם הבריטים ללכת אל הארץ גם קודם-לכן. אמנם היה אפקט מצטבר של לחץ הטירור, כפי שהיה גם כלחץ ההעפלה; אולם אלה לא היו אלא בבחינת קאטאליזטורים והכריעו רק במקום השני. היעדר היכולת לעבד פתרון פוליטי שיתקבל לפחות על צד אחד הוא שהכריע. מזלם של היהודים שגם הערכים דחו את ההצעות הבריטיות, הן של יולי 1946 והן של פברואר 1947. אך אולי חשובה יותר העובדה שגם האמריקנים דחו את פתרונותיה של בריטניה בזה אחר זה.

דבר אחד היה ברור לבריטים: הם לא יכלו להתחמק מפנייה אל האומות-המאוחדות. אין לשכוח שבווין אמר זאת עוד בנאומו בפארלאמנט ב-13 בנובמבר 1945, ולא היה בדעתו להטעות איש. אחיזתם של הבריטים בארץ לא היתה חזקה כפי שנדמה היה אז וגם לאחידים כיום. הם היו חייבים למסור דין-וחשבון על מעשיהם בארץ ובראש-וראשונה לארצות-הברית ולברית-המועצות (לאחרונה — באמצעות האו"ם). לפיכך סבורני שבפברואר 1947 כבר היה מנוי וגמור עמם לוותר בצורה זו או אחרת, גם במחיר האינטרסים האיסטראטגיים שלהם בארץ, אך במפורש לא במזרח-התיכון כולו; שהרי מדובר היה בראש-וראשונה בנפט.

כאשר להכרעה בקיץ 1947 — הרי פרשת אונסקו"פ קבעה הרכה יותר מאשר תליית הסארג'נטים, שהשפיעה אמנם קשות על דעת-הקהל. פרשת הסארג'נטים הוזכרה בישיבת הקאבינט ב-19 ביולי, על-ידי שר-המושבות קריין-ג'ונס; אך הוא הסתפק בהודעה קצרה ולאקונית כי מאז חטיפתם ב-12 ביולי הם לא נמצאו. פעולות הטירור השפיעו אולי על טרומן, אך לא על מחלקת-המדינה. הן לא הכתיבו את דין-וחשבון ועדת-החקירה האנגלית-האמריקנית, את מסקנות ועדת מוריסון-גריידי, את גלגולי ועידת לונדון או את מהלכיה של בריטניה באו"ם. אבל נכון שבדעת-הקהל קמה צעקה גדולה. מיכאל כהן אינו הראשון שטוען זאת אלא אליזבת מונרו (ב-1961) ועוד לפניו מנחם בגין (ב-1950). אולם, הצעקה שקמה בדעת-הקהל לא באה לידי ביטוי בקאבינט. נראה לי שדין-וחשבון אונסקו"פ סתם את הגולל על שארית הסיכוי האנגלי להישאר בארץ-ישראל (להוציא הניסיון להישאר בעקיפין באמצעות עבדאללה, ב-1948).

נשאלת אפוא השאלה: איך אפשר למדוד השפעה של מאורעות בפרספקטיבה היסטורית. ייתכן כי יש כאן יותר מקורטוב של חכמה שלאחר מעשה, אולם ברי כי אין לעשות זאת מתוך מה שלא נכתב באותה עת, אלא לפי מה שנכתב בחדרי-חדרים. הבריטים רצו אפוא לעזוב קודם-לכן, ומן הדין לזכור גם את התפוררות שלטונם בהודו ובמצרים. ההכרעה הסופית במשך התקופה היתה בידי הפוליטיקאים ולא בידי אנשי-הצבא, למרות רצונו של מונטגומרי לחסל אחת ולתמיד את הטירור. ב-3 בינואר 1947 בפגישה עם שר-המושבות, כשהיה מוכן להביא כוחות-צבא מגרמניה, הרגיע אותו קריין-ג'ונס באומרו: 'בן-גוריון הוקיע את הטירור...'. גם כאשר ניתנה סוף-סוף הרשאה לפעולה מקיפה יותר נגד הטירור, הסתבר לאחר מעשה שהצבא לא הבין זאת כאילו ניתנה לו יד חופשית. קניינגהם ומפקדי-הצבא לא התלהבו גם מפתרון צבאי, והעדיפו חלוקה; אך הקאבינט, משרד-החוץ וראשי-המטות סירבו, כי ידעו שהסכמה לחלוקה פירושה עימות עם הערכים וסיכון אינטרסים חשובים לבריטניה, כמו הנפט.

בריטניה יכולה היתה להכות מכה קשה את הציונות גם בפרשת המאה-אלף אילו היתה מחליטה לקבל את הפליטים היהודים מגרמניה, כהצעת הקאבינט. אבל מוריסון אמר עוד במאי 1945,

ההחלטה על יציאת הבריטים מארץ-ישראל

בתקופת ממשלת צ'רצ'יל כהיותו שר-הפנים וממונה על בטחון-הפנים, דברים מפורשים מאוד: אין מדובר בהשאת היהודים באנגליה גופא. יפרוץ גל של אנטישמיות, כך הזהיר את חבריו לוועדת הקאבינט, אם יתדרדר המצב הכלכלי. בעקבות זאת יש לדאוג שיוחזרו ליבשת אירופה כל היהודים שנכנסו אל שטח המדינה. מוריסון זה הודיע בנאומו ב-31 ביולי 1946 שאין בריטניה יכולה לקבל פליטים יהודים אחרים, לפי שהיא כבר קיבלה די והותר והתחייבה לקבל גם פולנים. בעיית העקורים לא השפיעה אפוא במישרין על ממשלת בריטניה, אולי על ממשלת ארצות-הברית ובאמצעותה על אנגליה — אך זאת יש להוכיח. אמנם כך הגיב טרומן בקיץ 1945, אך בשלבים מאוחרים יותר נדמה שנשיא ארצות-הברית מושפע יותר מגורמים פנימיים, כגון סיכויי מפלגתו בכחירות, מאשר משיקולים הומאניטאריים או אהדה גרידא לציונות. כללו של דבר: הקאבינט הבריטי הושפע יותר ממהלכים פוליטיים של ארצות-הברית, של הסוכנות היהודית ואפילו של הערכים מאשר מפעולות הטירוור של היישוב, כולל אלה של תנועת המרי — מהן הושפעו רק מעט מחברי הקאבינט.

נספח

ישראל קולת

את מכתבו של ד' בן-גוריון אל שר-החוץ הבריטי אָרְנֶסְט בְּוִין, שתרגומו העברי מוכא להלן, יש לפרש בהקשרם של המגעים האחרונים בין הסוכנות היהודית לבין הממשלה הבריטית, לפני העברת עניין ארץ-ישראל אל האומות-המאוחדות.¹

בינואר-פברואר 1947 התקיים בלונדון המושב השני של הוועידה לענייני ארץ-ישראל, שכונסה על-ידי הממשלה הבריטית (המושב הראשון התקיים בספטמבר 1946). במושב השני לקחו חלק נציגי הממשלה הבריטית, מדינות ערב וערביי ארץ-ישראל. על-פי החלטת הקונגרס הציוני הכ"ב, שהתכנס בדצמבר 1946, לא השתתפה נציגות ציונית² שנעדרה גם מן המושב הראשון. אולם במקביל לישיבות הרשמיות של הוועידה, נערכו שיחות לא-רשמיות בין חברי הממשלה הבריטית וחברי הנהלת הסוכנות.

אנשי הסוכנות נקטו עמדה מדינית המקובלת מאז ישיבות ההנהלה בפאריס, באוגוסט 1946: דחיית 'הספר הלבן' של 1939, דחיית תכנית מוריסון-גריידי, עמידה על תכנית בילטמור בדבר הקמתה של

1 לסקירה כללית על-פי המקורות הפומביים ראה: J.C. Hurewitz, *The Struggle for Palestine*, New York 1950

2 ראה: ההנהלה של ההסתדרות הציונית, ירושלים, הקונגרס הציוני הכ"ב, באזל, ט"ז בכסליו-א' בשבט תש"ז, דין-וחשבון סטנוגראפי, ההחלטות, עמ' 572 ואילך.